

ALEVİLİK ARAŐTIRMALARI DERGİSİ

Journal Of Alevism Studies

HAKEMLİ DERGİ

Yaz/Summer 2011, Sayı/Volume 1

Uluslararası Süreli Yayın - 6 ayda bir yayımlanır - Ücretsizdir.

ISSN 2146-4421

Ankara, Haziran - 2011

HAMZA BABA VE ESERLERİ

HAMZA BABA AND HIS MONUMENTS

M. Esat HARMANCI¹

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Hamza Baba, Dîvân, Makâmât-ı Evliyâ, Tasavvuf Risâlesi, Kitâb-ı Usûl

ÖZET

Kesin olarak nerede ve ne zaman doğduğunu bilmemekle birlikte on dördüncü yüzyılda Orta Asya'dan göçüp Anadolu'ya yerleşen Türkmen şeyhlerinden Baba Sultan'ın gönül erlerinden olan Şeyh Hamza Baba'dan, bugün için kesin olarak emin olduğumuz iki miras kalmıştır. İzmir'in Kemalpaşa ilçesi Hamza baba köyünde bulunan ve II. Murad zamanında yeniden imar edilen türbe ve sözlü olarak varlığından bahsedilip bir türlü ortaya çıkmayan dört yazma eseridir. Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Bölümü'nde bulunan bir yazmada sırasıyla aynı kâtibin kaleminden H. 997/M. 1588-89'da istinsah edilmiş olan nüshada Makâmât-ı Evliyâ, Tasavvuf Risâlesi, adı belirtilmemiş küçük bir tasavvuf eseri ve Dîvân bulunmaktadır. Genel olarak nasihatname türündeki mensur bu üç eser, örnek hikâyeler üzerinden dinî ve tasavvufî öğretileri içerir. Dîvân ise sade bir Türkçe ile Hamza mahlasını kullanan Hamza Baba'nın hece ile yazılmış tasavvuf temalı şiirlerinden oluşur.

ABSTRACT

Hamza Baba, who is the dicipline of Turkmen Sheikh Baba Sultan, migrated from Central Asia and settled in Anatolia in the fourteenth century, but we do not know exactly when and where he was born. Today we know that for sure Sheikh Hamza Baba bequeathed us two heritages. One of the works is the shrine in Kemalpaşa Hamza village of Izmir, which was built during the period of II. Murad and the second are the four manuscripts, that have not been found yet but are known to exist as they are mentioned orally. In one of the manuscripts which is in the Süleymaniye Library Aşir Efendi Department and which was copied by the same clerk in H. 997/M. 1588-89, there are Makâmât-ı Evliya, Sufi Treatise, a small pi-
 ece of work without a name on mysticism and Divan. These three prose works, which are in general the type of nasihatname, includes religious and mystical teachings in the form of sample stories. Divan, consists of sufi-themed poems of Hamza Baba, using pseudonym Hamza, written in his syllabic verse with a simple Turkish.

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Key Words: Sufizm, Hamza Baba, Dîvân, Makâmât-ı Evliyâ, Tasavvuf Risâlesi, Kitâb-ı Usûl

GİRİŞ

Siyasi tarihlerin gölgesinde ve sanayi devrimi sonrası maddeci refah arayışının uzağında küllenen sufi ateşi, toplumların çağdaş enstrümanlarla kandıkları hâlde avutamadıkları gönülleri için bir iç huzur arayışı içine girmeleri ile tekrar insanlığın dikkatini çeken manevi iyileştiriciler arasında yerini almaya başladı. Bu geri dönüşte sufi camianın subjektif kabul edilen telkinlerinden çok ruhiyatçıların özeleştirileri daha etkili olmuştur. Modern Batı psikolojisi ile sufizmin karşılaştırıldığı bu çalışmalarda, “Sufizm(in) şu ana kadar kendi başına, Batı dünyasında geliştirilen bütün sistemlerden çok daha ileri bir psikolojik sistem” olduğu ve “bu psikoloji(nin) özünde Doğulu değil insancıl” anlayışın yer aldığı fikri dile getirilmeye başlanmıştır. Gelineen noktada sufizm ile analitik psikolojiyi buluşturan şey, her iki sistemde de kendilik bilincinin oluşması için birer dönüşüm süreçlerine ilişkin reçetelerin bulunmasıdır. Bireyin bilinç yolculuğunda farkındalığın geliştirilmesi için, kontrollü bilinç seansları uygulanır. Aralarındaki nüans; tasavvuftaki sistemin ana ihtiyaçları ile şekillenen, sistemsiz bir sistem oluşudur(Dorst, 1994:22-23).

Anadolu sufiliği; Türkler’in İslamiyet’i kabulü ile oluşan, son zamanlarda Anadolu İslam’ı adlandırması ile de kendine özgü de-

ğerlendirmelere tabi tutulan İslam anlayışının şekillendiği bir havada ortaya çıkmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalardan da daha iyi anlaşıldığı üzere Türk-İslam tarihi aynı zamanda, Türk tasavvuf tarihi anlamına gelmektedir. Türklerin İslamiyet’le tanışıklığı hem zaman hem de coğrafya bağlamında büyük ölçüde tasavvuf üzerinden gerçekleşmiştir.

Ata yurtlarından ayrılıp Batı’ya doğru yönelmiş olan göçebe toplum, henüz kurumsal bir akademik yapıya kavuşmadan yeni bir dinin öğretisi ile karşılaşmış oldu. Bir yanda uzunca bir süreçte edinilmiş olan İslam öncesi Şamancı yaşam sürüp giderken diğer yanda da tasavvuf, yepyeni bir kültür alanı ile karşılaşmış olan Türkler için son derece işlevsel bir geçiş ortamı hazırlamış oldu. Özellikle Horasan bölgesinde ortaya çıkan bu kültürel ortam, medreseli sınıfların kuru öğretisi ve akılcı Arap dünyasının heyecanını yitirmeye başlayan din algısı yerine daha çok menkabeler eliyle içli ve coşkun bir tasavvuf akımını doğurmuştur.

Bu evrede, Horasan erenleri genellemesi ile karşımıza çıkan, ata ve babalar çevresinde oluşan, Anadolu’ya özgü bir tasavvuf okulundan bahsetmek durumundayız. Bu kanaat önderleri eliyle hem İslam öncesi gelenek ve algılar sürdürülmüş hem de yeni Müslüman olmuş toplum dinî öğretiyi yazılı ve sözlü olarak edinirken lirik bir coşkuyu da özümsemiş oldu. Böylece Anadolu’nun göçer ve kırsal nüfusu, dede ve babalar önderliğinde kam-ozanların mistik yolundan da ayrılmamış bulunmaktaydı.

Çoğu zaman üstünkörü, güncel sınıflandırmalarla Anadolu'da yaşayan toplum katmanlarının bir kısmını, bu genel durumun dışında tutan değerlendirmeler bulunsa da bugün gelinen noktada, hangi etnik ya da dinî kökenden gelirse gelinsin, Anadolu'da gerçekleşen bu medeniyetin odağında hep Orta Asya kökenli göçebelelerin oluşturduğu tasavvuf eksenli din anlayışının izlerini bulabiliriz. Çeşitli tarikat ekolleri ile çeşitlenerek birbirinden son derece uzak iki yol gibi görünse de temel doktrinlerin kılavuzluğunda, Mevlevilik ile Alevi-Bektaşî sufizminin inanılmaz benzerliğini bile görebiliriz. Adlandırmadan ritüellere kadar uyum gösteren bu sosyal kurumlar şekillenirken öncelikle, Asya'dan geçerken tanık olunan kültür merkezleri üzerinden temel bir öğretinin inşa edildiğini unutmamak gerekir. Maverâünnehir, Nişabur, Belh, Tebriz, Horasan, Buhara, Semerkand gibi kültür merkezlerinin her biri Anadolu'da şekillenen sufi okullarının üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak bir etki alanı oluşturmuştur. Bu bakımdan gerek ilk sufi okullarının oluşumunda gerekse Anadolu'daki tasavvuf şubelerinin çeşitlenmesi aşamasında Türkler'in Orta Asya kültür kökenleri ile olan bağları her zaman dinamizmini korumuştur.

Özellikle 1239-1240'ta Anadolu'da ortaya çıkan Babailer hareketinde olduğu gibi; zaman zaman siyasi iradelerin güven bunalımı ya da bu zümrelerin kimi aşırılıkları yüzünden, toplum katmanlarında bazı ayrışmalar olmuştur. Özellikle Babailik kaygısı

ve İran savaşları sebebiyle bir mezhep fobisi yaşayan büyük devletin sınırları genişlemiş ve bünyesine pek çok farklı kültür unsurları dahil olmuştur. Osmanlı Devleti'nin, siyaseten kaygılandığı bu gibi durumlarda kimi zaman ölçüyü kaçırarak bugünün kuşaklarına kadar ulaşan duygusal bir ayrışma ve ötekileştirme dinamiği oluşturduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır.

Hamza Baba

Anadolu sufi hareketinin yeni vatanında, iki ana doktrin çevresinde odaklandığını belirtmek mümkündür. Bunlardan biri tevhit ve marifet eksenli "*Bağdat Okulu*" diğeri de fütüvvet ve melamet eksenli "*Horasan(Nişabur) Ekolü*"dür. Hamza Baba, Hz. Hamza'nın da kahramanca şöhretine yaraşır bir şekilde, farklı kültür kollarından beslenerek ama hep de manevi alplik ekseninde, İslam kültür coğrafyasında son derece yaygın bir kült hâline gelmiştir. Sadece Anadolu coğrafyasında yaptığımız kaynak araştırmalarında, yedi farklı vilayette, çoğu Alevi-Bektaşî ocak ve türbeleri hükmünde yedi ayrı kült tespit ettik. Bir kısmı makam olan bu ziyaret yerleri ve ocakların temelde üç ayrı Hamza ile ilişkilendirilmesi söz konusu edilebilir. Kronolojik olarak adından ilk söz ettiren, Horasan bölgesi sufilerinden ve Baba Sultan Ocağı'nın müritlerinden olan Hamza Baba'dır.

Sözlü kültür anlatıları ve menkabeler dışında Hamza Baba'nın yaşadığı döneme ilişkin yazılı kaynaklarda, ilk ağızdan ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Tarihî kayıt

ve kaynaklardan elde edilen bilgilerin tarihi, Saruhan Evkaf Defteri'ne göre en erken H. 928 M. 1521-22 yılına kadar gidebilmektedir; fakat bugün türbe şeklinde olan tarihî yapının II. Murad döneminde yapıldığını ve Hamza Baba'nın da bu yıllarda hayatta bulunmadığını biliyoruz(Eyice, trz:502-03).

Yazılı ve sözlü kaynaklar 1940'lara kadar, bugün Kemalpaşa'nın Hamza Baba köyündeki türbede Hamza Baba'ya ait dört eserin bulunduğunu, ama dönemin İzmir valisi tarafından alınıp götürüldüğünü ve eserleri o günden bu yana gören ve izini bulanın olmadığını aktarmaktadır(Yurd, 1994:159). Bursalı Mehmed Tahir Bey de buraya yaptığı ziyarette türbede bulunan *Makâmât-ı Evliyâ* ve *Kitâbü'l-Usûl* adlı eserleri gördüğünü belirtir(Bursalı, 1324:11-12). Aradan geçen uzunca zamanda farklı bir yerden ve Bursalı Mehmed Tahir Bey'in de alıntı yaptığı yazma dışında Hamza Baba'ya ait dört eser, tek yazma içerisinde, Süleymaniye Kütüphanesi'nde karşımıza çıktı. İlk kez 1996 yılında Dîvân'ı ile karşılaştığım Hamza Baba'nın yıllarca izini aradım.

Hamza Baba'nın eserlerinde yaşanan manevi şahsiyet, meşrep bakımından Hamzavîler kültürüne yakınmış gibi görünse de metindeki sağlam akide ve metnin dil özellikleri eserin Hamzavîliğin kurucusu sayılan Hamza Bali'ye ait olamayacağını gösterdi. Bundan emin olduktan sonra diğer bir Hamza Baba'nın peşine düştüm. Bu zat, Sultan Fatih'in hocası Akşemseddin'in babası Şamlı Hamza Şeyh'tir. Önce Amasya'ya yerleştiği rivayet edilen zat,

Bayramî-Melamî şubeye mensup sayılan Akşemseddin'in babası olan kişidir ve ayrıntısı ile tanıma imkânını kaynaklardan bulamadığımız, eserleri hakkında bilgi edineemediğimiz, on beşinci yüzyılın ortalarında yaşamış bir manevi şahsiyettir. Bu zatı bu makalede anmamıza, Hamza Baba ile olan isim benzerliği dışındaki esas sebep, kütüphane kayıtlarında Makâmât-ı Evliyâ adlı eserin asıl ismi Mehmed bin Hamza (Hamza oğlu Mehmed) olan Akşemseddin'e atfedilmesidir. Akşemseddin hakkında kapsamlı bir eser hazırlayan A. İhsan Yurd ve M. Kaçalın, Akşemseddin'e ait olacağı şüphesine sahip olduklarını belirtmekle birlikte çok sayıda nüshada geçen Mehmed bin Hamza ismini göz ardı edememiş olacaklar ki, Akşemseddin kitabına Makâmât-ı Evliya'yı da almışlardır(Yurd, 1994:42).

Elimizdeki yazmanın son bölümündeki Dîvân'da yer alan şiirlerin her birinin mahlasları da Hamza'dır. Babasının ismi Hamza olduğu için, siyasi şöhretinin etkisi ile Makâmât-ı Evliyâ'yı ismine bağlayan Akşemseddin'in şiirlerindeki mahlası Şemsî'dir. Bizdeki nüshada da açıkça görüleceği ve diğer eserlerinde de defalarca vurgulandığı üzere eser, Hamza bin Ahmed'e(Ahmed oğlu Hamza) yani Şeyh Hamza Baba'ya aittir. Bu eserlerin bir Hamza Baba'ya ait olduğundan kuşku bulunmamaktadır ve bu Hamza Baba'nın bugün eldeki veriler doğrultusunda Kemalpaşa'daki Hamza Baba Ocağı'nda medfun olan zat olması en güçlü ve en doğru kanaat olarak anlaşılmalıdır.

Burada kafa karıştıran konulardan biri de Hamza Baba'nın şifahi bilgilerde İlyasoğlu olarak bilinmesidir(Şener, 1991:128; Noyan, 2002:296). Sözlü gelenekte Hamza Baba'ya İlyasoğlu Hamza denmesi büyük ihtimalle onun Vefaî ekolle ilişkisi sebebiyledir. Bugün Anadolu sufi hayatını daha sağlıklı bir şekilde inceleyebilmek için yaptığımız adlandırmalar, dönemlerinde, bizim algıladığımız şekli ile sınırları kesin çizgilerle ayrılmış bağımsız yapıları karşılamayacaktır. Aynı kaynaktan beslenen ve genel tabirle Anadolu abdalları denilen Melami zümre, yerleştikleri yeni coğrafyalarda zaman içerisinde farklı birer şube gibi algılanmaya başlanmıştır. Pek çoğunda sağlıklı bir silsile de bulamadığımız bu yapılar doktriner olarak birbirine bağlı iken hilafet silsilesi bakımından da her zaman ilişkili olmamıştır.

Eserleri

1) Makâmât-ı Evliyâ:

Yazmanın 91^b-109^b yaprakları arasında bulunan on dokuz yapraklık talik hatlı eser, Hamza Baba'nın diğer üç eserini kaleme alan müstensih tarafından yazıya geçirilmiş, vilâyetname türünde bir eserdir. Vilâyetnameler, tanınmış şeyhlerin ve velilerin sağlığında olduğu gibi kendilerinden sonrakiler tarafından anlatılan menkabevi hayatların, kerametlerin ve olağanüstü hadiselerin aktarıldığı bir türdür(Güzel, 2006:680). Bu bakımlardan bu eserlerdeki zaman/mekân ve şahıslar bağlamındaki bilgilerin türün özellikleri dikkate alınarak

değerlendirilmesi son derece önem taşır. Makâmât-ı Evliyâ Hamza Baba'dan sonra yaşamış olan, asıl ismi Mehmed bin Hamza olan Akşemseddin'in de aynı adlı eseri sebebiyle kültür tarihimizde yaygın yer edinmiş bir eserdir. Hamza Baba kültüründe olduğu gibi çoğu zaman birbiri ile karıştırılan ve genellikle Akşemseddin'e izafe edilen bu eserler Hamza Baba'ya ait olanların ortaya çıkması ile aydınlığa kavuşacaktır.

Makâmât-ı Evliyâ Hamza Baba'nın inanç dünyasını ve dünya görüşünü yansıtmaması bakımından önemlidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Millî Kütüphane'de ve Akşemseddin menakıbnameleri ile karışık hâlde pek çok nüshası bulunan yazma, nüshaları arasında fark bulunsa da temelde aynı temayı işleyen tasavvufî bir eserdir. Makâmât-ı Evliyâ, Allah'ın varlığı ve birliğinin akıl ve fikir ile idrak edilemeyecek bir akideyle bilineceğini, ilmin de tıpkı veliler ve peygamberlerde olduğu gibi İlahî takdir ile ezelde taksim olunduğunu beyanla başlar. Velilerin yaratılış gayelerinin de Hakk'ın kusursuz kudretinin ifadesine yönelik olduğu, her kişiye üzerine farz olan kulluğun yerine getirilmesi gerektiği ve kulun Hakk'ın kudretini ifade etmedeki noksanlığını bilmekle kendi olgunluğunu göstermiş olacağı dile getirilir.

Bu giriş ile Hamza Bin Ahmed, veli sıfatı ile ilmî bir eser yazarken bir kul olarak Allah'ın ilmi karşısında beşerin acziyetini ifade etmiş, ilminin ve âlimliğinin kibir ve gurura kapılmamak üzere kendini bağlayan

ve sınırlayan çerçevesini belirtmiş olur. Bu eserin yazılmasına dayanak olarak da ilmin asıl sahibinin ve kaynağının Hakk'ın mükemmel kudreti olduğunu, insanın ancak kendisine ruhsat verildiği ölçüde bu ilmi idrak ve ifadeye güç yetirebileceğini belirterek insan için ilmin ve manevi derecelerin kibir ve riya bakımından tehlikelerine işaret etmiş olur

Bu girişten sonra “*Bu kitâbuñmü’ellifi Hamza Bin Ahmed(kuddisesırrahû) eydür*” ibaresi ile eserin Ahmed oğlu Hamza’ya ait olduğunu belirterek Hamza Baba’nın ağzından bir rüya aktarımı ile eserin yazılış sebebi dile getirilir. Hamza Baba rüyasında, çevresinde veliler ve peygamberler bulunduğu hâlde Hz. Peygamber’i görür. Veliler ve diğer nebiler Hamza’nın maşuka kavuştuğunu ve kendisine berat verildiğini söyleyerek onu yüceltirler. Hz. Peygamber’in huzurunda hicapla bekleyen bu veliler ve nebiler arasından birisi Hz. Peygamber’e, Hamza’nın evliyaların gördükleri makamları anlatan bir eser yazmak istediğini söyler. Hz. Peygamber de mübarek elini Hamza’nın başı üzerine koyunca Hamza’nın gözünden perde kalkar ve o an bu kitapta anlatılan makamları görüp hayran kalır, Hz. Peygamber’in ayağına kapanır. Hz. Peygamber mübarek eli ile Hamza’nın başını kaldırır. Hamza Baba eserinde, bir süre sonra uykudan kalkarak bu kitabı yazdığını, ne yazmış ise hatırladığı o levh üzerindeki nakıştan nazar ettiğini, bir harf ve bir nokta fazla yazmadığını ve kitabının adını Makâmât-ı Evliyâ koyduğunu belirtir. Yazılış sebebi de böyle kutlu bir rü-

yaya dayanmakla eser, manevi bir hüviyet de kazanmış olur. On sekiz bölüm hâlinde yazılan eserin bölüm başlıkları da şöyledir:

1. *Mürşid kimdir ve mürîd nedür ve irşâd kimüñ hakkıdur, anı bildürür.*
2. *Makâm-ı vilâyet nedür, anı bildürür.*
3. *Vilâyet nedendür, anı bildürür.*
4. *Makâm-ı fenâ nedür, anı bildürür.*
5. *Makâm-ı hikmet nedür, anı bildürür.*
6. *Âdem ‘aleyhi’s-selâm makâmın bildürür.*
7. *Ehl-i cezbe makâmın bildürür.*
8. *Sâhib-i tasarruflar makâmın bildürür.*
9. *Makâm-ı kümmeli bildürür.*
10. *Makâm-ı ma’şûk nedür anı bildürür.*
11. *Seyr ü sülûk nedür, anı bildürür.*
12. *Makâm-ı ‘aşk nedür, anı bildürür.*
13. *‘Anâsır-ı erba’a dört nebîye mazhar düşdi, anı bildürür.*
14. *Hak te’âlâ evliyâyâ virdüğü kudretleri bildürür.*
15. *Evliyâ cennet ârzûsından geçer, müşâhid-i zât olur, anı bildürür.*
16. *Makâm-ı salevâtı bildürür.*
17. *Sâhib-i ma’rifetüñ makâmın bildürür.*
18. *Tevhîd nedür ve ne makâmdur anı bildürür.*

2) Kitâbü'l-Usûl:

Hamza Baba'nın ikinci eseri olan ve yazmanın 110^b-124^b yaprakları arasında bulunan on beş yapraklık talik hatlı eser, aynı müstensih tarafından yazıya geçirilmiştir. Hitaplar, hikâyeye, kitapta yer alan bölüm başlıkları ve eserin müellifi olan "Hamza" ibaresi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Bes-mele* ve *hamdele* ile başlayan eser, ibret verici hikâyeler aktarır. Her hikâyenin sonunda mesajlar verilir. Dokuz hikâyeye, "Tırâş" başlıklı bir nasihat, yine bir ibret ve nasihat bahsinden oluşan eser, genel olarak dinî bir değeri ya da ibadeti yüceltmek üzere örnek hikâyeler aktaran dini-tasavvufi bir nasihatnamedir. Eserde, tıraş ve yaratılış bahsi dışında; bir çekirdekten meydana gelen karpuzun hikâyesi, yola çıkan beş yoldaş ile beş vakit namaz öğretisi, taharetin önemi, namazın terk edilmesi, şöhrete karşı fakrın yüceltilmesi, dünya işi ile meşgul iken tevekkülde bulunma, mümin ve münafık arasındaki güçlü fark, âlimlere uyanların kazançları gibi konular üzerinde durulur.

3) Tasavvuf Risâlesi

Yazmanın 125^b-129^a arasında bulunan dört yapraklık mensur risâle, *vücutname* türünde tasavvufî bir eserdir. Şeriat, tarikat, hakikat ve marifeti sembollerle aktarırken dünya algısını ve insanın bu dünyadaki varlık ve vücut sebebini aktarmayı hedefleyen dört yapraklık bir eserdir. Eserin iki yerinde, "Baba Sultan Kulu", "Bîçâre ve miskîndervîş" sıfatları ile adı geçen "Hamza", eserinde mü-

ellif sıfatıyla konuşur. Zaman zaman ayet ve hadislerden aktarım yapmakla konuya ara verirken; esas olarak yazar-anlatıcı üslûbu ile ve örnekleme yoluyla kaleme alınmış bir eserdir. On yedi satırlı talik hatla yazılmış bu yazma nüsha besmele ile başlar ve "Dervîş Mustafâ El-Mevlevî" adına H. 997/M. 1588-89 tarihli istinsah kaydı bulunmaktadır.

Eserde insanın yaratılışı, yazarın dört element ile ele aldığı ontolojik bir alegori üzerine kurgulanmıştır. Bu sembolizmde dünya kurşun ve bakırdan, beden gümüşten, can da altından yaratılmıştır. Daha sonra bu maddelerden yapılan bir hamam içinden açılan kapılarla dört kapı bahsine geçen yazar, Baba Sultan'dan kendisine keşfolan dört makamı sembollerle anlatır. Eserin ikinci sembolik anlatısı ırmak yoluyla denize ulaşan balık metaforudur. Balık, pınar, ağaç ve gölge üzerinden kurguladığı hikâyeyi yine dört kapı metaforu ile ilişkilendirir.

4) Dîvân:

Yazma nüshanın 129^b-141^a yaprakları arasında bulunan son eser olan Dîvân, aynı kâtibin talik hattı ile yazılmış olan on yedi satırlı, on iki yapraklık kırk beş şiirden oluşmaktadır. Beyitler hâlinde yazılan, klasik edebiyatın gazel formu kullanılmış olsa da iç kafiye, biçimsel farklılık ve içerik bakımından tekke türü halk şiiri türüne uygun düşmektedir. Bazı mısralarında uyum göstermeyen eksikli bir hece vezni ile yazılmış olan bu şiirler, tasavvuf doktrini doğrultusunda, dünya algısına yönelik nasihat ve ib-

ret içerikli örneklerdir. İnsan için kendini bilmeyi, doğru itikat için ölmeden önce ölmeyi ve kalbin inkârdan kurtulması için muhip olup erenler eteğini tutmayı salık vermektedir. Bu geçici dünyanın gaflet içinde geçirilmemesini söyleyen ve her şiirde Hamza mahlasını kullanan şair Hamza Baba, manâ yolunda kendi acizliğini ve miskinliğini de hemen her şiirde vurgulamayı ihmal etmez. Şair Hamza'nın,

*Eriün göñli deniz olur tâlib olan necât bulur
Niçe kişi münkir olur bugün 'ışka uyan gelsün*

*Hamza gönlüni sıvıkdur cânunu 'ışka ıvıkdur
Boynunu ışk ipin dakdur eri Hakkı bilen gelsün
(Dîvân, G:4/ 6-7)*

beyitleri onun bu dünyada yaşamayı öğütlediği aşka, bakışını özetlemektedir. Bu dünyanın, nefsi öldürmekle canın dirileceği bir hayat olduğunu; dünyanın mihnet ateşi, tabutunun da cehennem olduğunu ve gönül gözünü açmanın dosta yönelmekle mümkün olacağını dile getirir.

Hamza Baba, şiirlerinde kendi manevi mimarının Baba Sultan olduğunu, gönlüne Hakk'ın onun himmetiyle dolduğunu aktararak müşidini de işaret eder:

*'İşk bize bünyâd urdı Babâ'dan himmet oldı
Gönlümüze Hak toldı bir sözi dile geldi
(Dîvân, G 8/1)*

Hamza Baba'nın manevi önderi ve müşidi, "Baba, Sultan ve Baba Sultan" isim-

leri ile sık sık andığı tarikat önderi Baba Sultan'dır.

*Hamza göñlüni ayırma ol erenler ışiginden
Baba kulları içinde seniñ eksiklügüñ çokdur
(Dîvân, G 11/7)*

Şiirlerinde dönemin eleştirisini de yapan Hamza Baba, şimdiki şeyhler gibi rüşvete tapmayacağını (G 12/1^b) ifade eder. Bu bilinci, başında bir devlet tacı olarak gören Hamza Baba, kibir ve riya tehlikesinden de kendini uyarmayı ihmal etmez.

Bu şiirlerde Hamza Baba, bir postnişin gibi görünse de esas bağlılığı ve aşkı Baba Sultan üzerinden anlatmaya çalışır. Bu bakımdan özellikle;

*Hamza miskîn dün ü gün ağlar idi
Şükr olsun bugün Baba'ya yitdüm
(Dîvân, G 34/9)*

*Evvel müşidüñ İslâm'dur sanma ki küfr degül
Kimseniñ noksânı degmez Baba'nun hayâtına
(Dîvân, G 22/3)*

beyitleri Baba Sultan'ın da hayatta olduğu yıllarda yazılmış izlenimini vermektedir.

*'İşk seniñ bünyâduñ Kur'ân'da ta'lîmitdi
İkrâr eylen Kurân'a şeytân evüni tutdı
(Dîvân, G 17/1)*

diylen Hamza Baba, öğütlenen aşkın temelini Ku'rân öğretisi ile olduğunu ve bunu kabul etmeyenlerin de şeytan tarafından ku-

şatılacağını söyler. Hamza Baba'ya göre bir esrime hâli olan bu aşk, gönle girince dünyada rahat bırakmaz.

*Birlik içinde yüri erenlere yüz süri
Göriceğiz didârî cânlar harc itse n'ola
(Dîvân, G 30/6)*

diyen Hamza Baba'nın mesajı oldukça açıktır. Esas mutluluk için bu dünyada da sevgi ve dayanışma ile mutluluk reçetesi önerir. Dîvân'da bir şiirde;

*Oturmuşsin bir kûşede yazmışsin dükkânunı
Niçenün açduñ gözini oncasın kör eyledün
(DîvânG 31/3)*

diyerek şathiyelerde olduğu gibi Hakk'a sitemde de bulunur ve insanların farklı yaratılışlarından örnek verdikten sonra içinde bulunduğu dönemdeki Müslümanlar'ın amansız çatışma ve yabancılaşmalarından dem vurur:

*Müşkilün mi var senün de nedür bunca kıl ü kâl
Kimisin Sünnî yaratduñ kimin kâfir eyledün
(Dîvân, G 31/6)*

beytini dile getirir. Sonunda söylediklerinin iddiasının farkında olan Hamza Baba, şiirin son beytinde;

*Hamza yanuñda delidür sözini tutgılma'zür
Âlem-i ervâhda iken sen beni var eyledün
(Dîvân G 31/7)*

diyerek mazereti nedeniyle mazur görülmesini ister ve bunları söyletenin de ruhlar âleminde kendisini var eden yaratıcı olduğunu belirterek sorumluluktan kurtulmaya çalışır.

*Etüm kanum iligüm külli Ene'l-Hak söyler
Kimden yüzüm döndürem bugün didâra geldüm
(Dîvân, G 36/7)*

diyen Hamza Baba, bu yolun geçmişteki tehlikeli geçitlerine de yönelerek cennet ve cehennem korkusunun ötesinde bir durum olan bu aşk meydanında darağacı korkusundan geçtiğini, Hamza isminin de boşuna olmadığını, bütün bunları göze alarak aşk denizine daldığını dile getirir:

*Tamu cennet cehennem korkusın korkarısar
Aña uğrayup geçdüm yine bâzâra geldüm*

*Âşıkam meydânevâr bâzârum olda benim
Ol korkuyı geçübün yine bahâra geldüm*

*Bir dükkân tutup kondum adımı Hamza didüm
Işk denizine taldum göze göz keve geldüm
(Dîvân, G 36/8-10)*

Dîvân dil özellikleri bakımından 13. ve 14. yüzyıl eski Anadolu Türkçesi genel özellikleri taşır. Zaman zaman arkaik sözcüklerin yer aldığı metnin dili dinî-tasavvufî halk metinlerinin diline yakındır. Şiir tekniği ve şekil özellikleri bakımından yetkin sayılmayan bu şiirler, pek çok örneği görüldüğü üzere, tasavvuf okullarında okunan ve ilahi

formunda da söylenen türlerden olup muh-teva bakımından da ilk dönem Anadolu erenlerinin üslûbunu yansıtmaktadır.

Bu metinler, Anadolu'da oluşmaya başlayan bir medeniyetin inşa sürecine tanıklık etmesi bakımından da ayrı bir değere sahiptir. Türkçe'nin yolculuğu ve Anadolu halk sufiliğinin oluşumu açısından değer taşıyan bu eserleri, önümüzdeki günlerde yayına hazırlayacağız. Bu çalışma ile Hamza Baba'ya ait miras sağlıklı bir şekilde ortaya çıkarılacak, bilim insanlarının ve gönül verenlerin istifadesine sunulacaktır. Böylece yüzlerce yıl yaşadığı hâlde ulaşamadığımız kültür mirası gün yüzüne çıkarılarak tarihe ve gönül sultanlarına karşı bir vefa borcu da yerine getirilmeye çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

- BURSALI, Mehmed Tahir bin Rif'at. (1324). Aydın Vilayetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şu'arâ, Müverrihîn ve EtibbânınTerceme-i Ahvâli. İstanbul.
- DORST, Brigitte.(1994).Jung Psikolojisi ve Tasavvuf.Hz. Saznegelman, Furnandez. İstanbul.
- EYİCE, Semavi.(Trz). "Hamza Baba Türbesi". İslam Ansiklopedisi. c. XV. İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman.(2006). Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı. Ankara.
- HAMZA BABA.(H.997/M.1588-89). Divân. Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Bölümü Nu: 424, 129^b-141^a
- HAMZA BABA.(H.997/M.1588-89). Kitâbü'l-Usûl. Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Bölümü Nu: 424, 110^b-124^b
- HAMZA BABA.(H.997/M.1588-89). Makâmât-ı Evliyâ. Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Bölümü Nu: 424, 91^b-109^b
- HAMZA BABA.(H.997/M.1588-89). Tasavvuf Risâlesi. Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi Bölümü Nu: 424, 125^b-129^a
- NOYAN, Bedri.(2002). Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik. c.I. Ankara.
- ŞENER, Cemâl.(1991). Alevi Törenleri. İstanbul.
- YURD, Ali İhsan; Kaçalin, M.(1994). Akşemseddin. İstanbul.

